

Nyrydningsplasser i Tynset Tinglag 1689

Av Jon Krokmoen

I fogderegnskapene i Riksarkivet fins det et flersiders dokument som travle historikere bare har bladd forbi hittil. Det er et såkalt "Extract af Thing-protocolen" og er riktignok en annenrangs kilde, men det er skrevet og attestert av fungerende sorenskriver og erstatter den til dels uleselige primærkilden i vedkommende tingbok. Ekstraktet melder om be-siktigelse og skyldsetting av i alt seks nye rydningsplasser i det daværende Tynset tinglag i 1689, nemlig to på Tynset, en i Tyllidalen, og tre i nedre Follidalen. I tillempet form lyder det slik:

Ekstrakt av tingprotokollen, passert den 30. august 1689, til hvilken tid retten ble anordnet av Kgl. May.s fogd herr Johan Steinkuhl til den rydningsplassens besiktigelse i Tynset sogn kalt "Smeegget", etter herr Anders Lossius' begjæring og anfordring, overværende på fogdens vegne hans sønn herr Johan Steinkuhl den yngre, til likemed etterskrevne lagrettesmenn, navnlig "Østen Olsen Udbye", "Erich Østensøn Eggen", "Oluf Erichs(øn) Østebye", "Oluf Bersuends(øn) Østebye", "Niels Pedersen Østebye", og "Peder Larsen Udbye", samt bygdelenismannen Hans Hanssen.

Hvor vi da oss foretok, etter nøyeste gransking, å besiktige og legge for skatt og landskyld forannevnte rydningsplass Smeegget, "som nu beboes av Oluf Jons(øn)" etter herr assessor Anders Simmensens utgitte bygselbrev, datert Christiania den 23. mai 1685 og befinnes å være tinglest på Utgårdens tingstue av forrige sorenskriver, sal. Niels Arnesen, den 20. juli 1685.

Var og til stede sognepresten til Tynsets menigheter, herr Niels Friis, som ble tilspurt om han hadde noe å prebendere på samme rydningsplass, hvortil han svarte nei og "gick ud paa dørren" og bød farvel. - Ellers foregav "Erich Østensøn Eggen" at han var den første som bygde samme plass etter daværende Kgl. May.s fogd, herr Jens Bangs bevilgningsseddel og tillatelse, ettersom de omkringliggende gårdeplasser den tid var Hans Kgl. Mayestet tilhørende, som nu herr Lossius er eiende.

Og på samme plass kan såes 2 skjepper korn og avles 4 små lass høy foruten det de ute i skogen med mose og løv kan bringe til veie, hvorved fødes kan 1 hest, 2 kuer, 3 sauer, 3 geiter, og er samme plass lagt og taksert for "Itt Halft Kalfskind" årlig rente.

Samme dag var vi og etter herr Lossius' begjæring, på den rydningsplass "Daelsmoe" kalt, beliggende ilikemate i nevnte Tynset prestegjeld, hvilken plass er oppryddet og opptatt av de gårder Fåsets og Dalens eiendeler som nevnte herr Lossius nu er eiende, til å besiktige hva den kunne tåle å legges for i skyld, så befinnes samme plass helt ringe og skrinn og har sine utraster sønnenfor "Fåen" ned uti "stor Elfuen". og nordetter kommer han ikke lenger enn ned uti "Fåen", og vestetter til den bro og led-som vinterveien ligger ute i "dahles Jordet".

På samme plass kan såes en skjeppe korn og kan avles så meget høy med mose og løv som kan fø en hest og to kuer samt noen få småkreaturer med sauer og geiter, samme plass er taksert for "et halft

Kalfshind" årlig rente og skatters svarelse til Hans Kgl. Mayestet, og beboes den nu av "Erich Larsen".

Anno 1689 den 4. september ble etterskrevne rydningsplasser i nevnte prestegjeld besiktiget og lagt for landskyld i overvær av etterskrevne lagrettesmenn, navnlig:

"Simen Storsteigen", "Oluf Storsteigen", "Oluf Jons(øn) Sørhus", "Oluf Jons(øn) Queberg", "Oluf Knudsen Bougen" og "Oluf Pedersen Eggen" tillikemed lensmannen Hans Hanssen. Nemlig:

1. Den plass "Faaldal" som "Peder Andersen" og "Peder Haldoelsen" bruker, hvorpå skal kunne avles 4 lass høy og kan såes 1/2 tønne blandkorn, hvilken er taksert for "Itt Kalfschind".

2. Den plass "Brandsnes" som "Anders Anders(øn)" og "Peder Thoresen" bruker og besitter, hvorpå skal kunne avles ett lass høy og kan såes en halv skjeppe korn, taksert for "En fettling".

3. Den plass "Rye" som "Oluf Simmenssen" bruker, hvorpå skal kunne avles 3 lass høy og såes 2 skjeppe blandkorn, taksert for "et half Kalfschind".

Disse forannevnte tre plasser er Hans Kgl. Mayestet tilhørende, og oppryddet i Hans Kgl. Mayestets allmenning.

Den 5. september var vi, etter Hans ærverdighet herr Niels Friis' anmodning, sogneprest til Tynsets menigheter, på den rydningsplass "Moen" kalt, beliggende i Tynset prestegjeld i Tylldalen anneks, etter Klg. May.s fogds anordning og egen overvær med etterskrevne lagrettesmenn, navnlig:

"Tore Ottersen Præstegaarden", "Erich Østen(sen) Øfreby", "Engebret Pedersen Oelsberg", "Engelbret Øfrebye", "Thron Ulsberg" og "Engelbret Hougstad", item bygdelenmannen Hans Hanssen.

Hvor da samme bemelte plass Moen som "Ifuer

Engelbretsen" nu (er) beboende etter forannevnte herr Niels Friis' bevillingsseddel, datert Tynset prestegård den 21. mars 1689, ble oversett og besiktiget (for) hvor meget egentlig derpå kan såes og avles, så befinnes at på samme plass kan såes 1/2 tønne korn og avles 2. Før 1 hest og 4 kuer, 2 ungfø og 2 eller 3 sauer med det løv han kan få i skogen og kjøpe sig til, og det han således nyder i skogen, har han tillatelse til av de omboende bønder, og samme plass, etter dens verdi, kan ikke takseres høyere enn for "2 merker smør", hvorav han svarer årlig Hans Kgl. Mayestets allernådigste kontribusjoner og landherren sin rettighet. Så vidt riktig utdratt og etter fogdens begjær på u-stemplet papir meddelt.

Atesteres Bendix Hejde (sign).

Ettersom det nå er 300 år siden plassene ble skyldsatt, kan det passe å sammenholde opplysningene ovenfor med andre kilder fra samme tid, og med det som har fått plass i vedkommende bygdebøker:

"Smægget" er sikkert identisk med SMEDEGGA, dativ: SMEDEGGEN, se Tynset bygdebok, bind II, s. 37. Bygdeboka er i samsvar med kildene angående bevillingsseddelen til Jon Olsen i 1685 og skyldsettinga av plassen i 1689. Men når det gjelder landskylda i 1689, er denne blitt til 1 1/2 kalvskinn, mot bare 1/2 i tingboka og i ekstraktet ovenfor. Feilen er en gjenganger fra den eldre Tynsetboka. I bygdeboka ellers er ovennevnte Oluf Jonsen nevnt bare en gang, nemlig som sju år gammel under manntalet i 1666, enda plassen "beboes" av han i 1689 og han er nevnt som bruker i de jordebøkene vi har, fra 1690 til 1693. Ifølge jordebøkene og matriklene senere er skylda blitt 1 kalvskinn fra

1690, og Anders Lossius er stadig oppført som eier. Men i 1700 deler han og "opsidderen" en samlet skyld på 1 1/2 kalvskinn, som oppsitteren overtar i sin helhet fra 1701. Denne oppsitteren er sikkert den samme som fikk et skjøte av Lossius i 1699, nemlig Peder Jonsen. Han er senere nevnt i listene over "krigsstyr" (skatt) under 11-årskrigen, likedan i "Krigsskaderegistrering" 1721-1722, og endelig også i "Gaardemandtallet 1739".

"Daelsmoe"i ekstraktet ovenfor er sannsynligvis den samme DALSMOEN som er omtalt i Tynset bygdebok, bind II, s. 428. Men i motsetning til den eldre Tynsetboka nevner bygdeboka ingenting om noen skyldsetting i 1689. Derimot begynner den med opplysninger om bruk som var skyldsatt lenge før, og om personer med navnet Kristoffer som mulig opphav til daglignavnet "Krestaffer-Dal'n". På grunn av dette navnet er det blitt en sammenkobling, som iallfall på den tid må være feil (se også bygdeboka, s. 381), mellom Dalsmoen og det ene av de åtte bruka som gikk under navnet Fåset. For etter 1689 opptrer de i kildene som særskilte bruk og med samme skyld som før, Dalsmoen 1/2 skinn og Fåset 3 huder i alt. Samtidig har de også hver sine brukere. I jordebøkene (1690-1693) står Erik Larsen som bruker på Dalsmoen, mens Kristoffer Olsen bruker 4,5 kalvskinn av Fåset. Og både i skattelistedene vi har, fra 1713 til 1720, og i krigsskade-registeret fra 1721-1722 heter brukerne henholdsvis Lars Kristoffersen og Ole Kristoffersen. Sannsynligvis var det etter Lars Kristoffersen, som fikk bygselbrev på Dalsmoen i 1704, eller sønnen Kristoffer, at dette bruket fikk navnet "Krestaffer-Dal'n ". Den som slik ble oppkalt, behøvde nemlig ikke alltid å være rydningsmannen pa vedkommende bruk;

jf. Karlsгар'n i Tynset og Halvorsgar'n i Alvdal m.fl.

"Moen" i Tyllaldalen er vel identisk med MOEN NORDRE som hadde samme skyld, nemlig 2 merker smør (se Tyllaldalen og Brydalen bygdebok, s. 227). Sognepresten Niels Friis var eier til langt ut på 1700-talet, og ifølge jordebøkene vi har, var det en "Ifuer" (Iver) som var bruker til i hvert fall i 1693. Han var sannsynligvis samme mann som rydningsmannen Iver Embretsen i 1689. I en legdsrulle fra 1699 er det imidlertid for Moens vedkommende ført opp en "Erich Olsen" som legdsmann (og altså bruker). Han var "født paa Østebye", var 33 år gammel og hadde "udi bøgsel 2 (merker) smør". Muli-gens er det også han vi treffer på i en manntallsliste fra 1697, der en "Erich Olsen" er 31 år og er nevnt som tjenestedreng på Moen. Og ganske sikkert er han den samme Erik Olsen som bygdeboka begynner med og som var bruker i 1713. Ellers er han nevnt som bruker både i skattelistedene fra samme tid og i krigsskade-registeret 1721-1722. Senere er det Arne Olsen.

"Rye"i nedre Folldalen er uten tvil RYA, dativ: RYEN. Etter 1750 har dette vært navnet på to like store bruk, et øvre og et nedre Ryen, henholdsvis kalt "Elvgar'n" og "Elvjordet" helt til vår tid, slik de også er benevnt i den eldre bygdeboka. I den nye bygdeboka derimot er begge gardene kalt "Elvgar'n", samtidig som Ryen nedre ("Elvjordet") er framstilt som det opprinnelige bruket (se Folldal bygdebok, bind I, s. 55, 57 og 61). Dette siste må være feil, for etter navnebruken å dømme er "Elvgar'n" eldst. I løpet av den første mannsalderen etter 1689 er Oluf (Olle) Simensen ført opp som bruker både i jordebøkene, skattelistedene, krigsska-

deregisteret og matrikkelutkastet i 1723. Og skylda er også den samme, nemlig 1/2 kalvskinn. Til å begynne med var plassen krongods. Men ifølge kongeskjøte 23. januar 1692 ble eiendomsretten overdratt til Friderich Werdelmans enke, madam Margaretha Wilders, som allerede to år etter solgte den til Niels Jacobsen. De samme eierskiftene finner vi også ellers for plassene som hørte under Foll-dalsgodset, deriblant Holen og Brandsnes.

"Faaldal" i 1689 er uten tvil identisk med plassen HOLEN i 1690 og senere. For de to rydningsmen-nene, Peder Pedersen og Peder Haldosen går igjen som brukere under plassen "Hollen" i jordebøkene 1690-1693, og videre i skatteliste, krigsskade-registeret og utkastet til ny matrikkel i 1723. Og det er iallfall feil å forbinde navnet "Faaldal" i dette til-fellet med det "Foldahlen" som de tre første oppsit-terne ble registrert under i Manntalet 1666 (se Foll-dal bygdebok I s. 85). Plassene deres var nemlig skyldsatt tidligere, i 1667 (se Matrikkel 1667 eller også sitat fra denne i den eldre bygdeboka). At byg-denavnet Follidal også her er blitt brukt som navn på en plass, skyldes vel at den som skrev det, ikke var kjent ennå med det lokale navnet. Men ellers i kil-dene forekommer det også at stedsnavn er vilkårlig valgt, særlig i personnavn, og i blant fins det skrive-og lesefeil. Eksempel på dette har vi for Holens vedkommende i jordeboka for 1690, der skylda "Itt Kalfschind" er blitt oppfattet som ett "Halfschind", en feil som gjentok seg helt til 1700, da skylda igjen ble til ett skinn (kalveskinn).

I jordebøkene ser vi at skylda i Holen ble fordelt på de to brukerne med en halvpart på hver. Dette viser at det allerede tidlig var to husholdninger og etter hvert to særskilte bruk, slik som i dag. Hvem

er så den eldste av disse, Holen nordre som fortsatt heter Holen, eller Holen søndre som kalles "Frami-stuu" ? Eldre folk mener at Holen nordre er eldst og at Framistuu er fradelt denne. Kildene vi har tyder på det samme: Brukeren i nordre nevnes alltid først, og fellesnavnet Holen har bestandig vært brukt, både offisielt og ellers, på den nordre garden, men bare offisielt på den søndre. Daglignavnet "Frami-stuu"/"Framistuen", der forleddet "frami" står for henholdsvis "fram i" og "framme i", er også inter-essant fordi navnet må stamme fra en plass som helst var eldre og som lå bakenfor i forhold til gren-da ellers. Hvis veien om Framistuu til mer sentral ferd-sel gikk sørover, som er det mest sannsynlige, stammer navnet fra Holen nordre. I motsatt fall er det fra Hemigarden, slik som antatt i bygdeboka, bind I. I denne er det også en hypotese som går ut på at Framistuu var en av de to første boplassene og at Tore Larssen var rydningsmannen (se Follidal bygdebok I, s. 85 og 91). Ut fra en mer omfattende bruk av kilder er imidlertid dette usannsynlig, likeså hypotesen om det samme i bind III, s. 83.

"Brandsnes" i 1689 lå sannsynligvis der som BRANDSNES NEDRE er i dag. For de eldste gar-dene ellers i grenda med samme navn er nok bygd senere: "Åsegar'n" ble skyldsatt (1/8 skinn) i 1720 under navnet Brandsnes vestre, og "Nilsgar'n" lig-ger enda lenger vest og kan derfor være enda litt yngre. Men i motsetning til Åsegarden var det inga særskilt skyldsetting av Nilsgarden. Den ble nemlig regnet som den ene halvdel av den opprinnelige Brandsnesplassen og stod for halvparten av skylda fra 1689, da plassen ennå var udelt. Tidspunktet og grunnen til såpass stor spredning av gardpartene som her, vet vi ikke. Men slikt hendte også ellers,

og uten at skylda ble endret.

På Brandsnes var skylda den samme (1/4 skinn) helt til gardene ble sjøleierbruk i 1732. Og det tyder på at de samme to familiene har bodd der uavbrutt: I jordebøkene (til 1693) står ovennevnte Anders Andersen og Peder Toresen som brukere av hver sin halvdel. I listene over krigsstyr (skatt) 1713-1721, og i krigsskadelistene 1721-1722 nevnes Anders og "enche Kirsti", som trolig var mor til en senere bruker, "Esten Pedersen" på Brandsnes nedre. Og i utkastet til ny matrikkel 1723 står som brukere på "Bramsnes", "hver 1/8 schind", "Simen Olsen", som muligens var blitt gift med enka Kirsti, og "Niels Joensen", som trolig var svigersønn til Anders Andersen, siden eldste sønn ble døpt Anders (om denne se militær rulle 1735, og Tønset kirkebok, der det står at han døde i 1741, 31 år gammel).

Obs! I noen eldre legdslistor over "ungt mannskap" som ikke hadde utført sin militærtjeneste, er det i 1697, for Brandsnes, ført som oppsitter en "Simen Jonsen, 26 aar, fød paa Foldalen ibm., 1/4 schind udi brug. Døgtig", og som tjenestedreng en "Simen Arnesen, 30 aar, fød i Lien ibm." Sistnevnte står også oppført i 1699 og 1700, og da som oppsitter og bygsler av 1 1/4 skinn, og fremdeles under Brandsnes. Her er det igjen eksempler på at et fra før offisielt stedsnavn er blitt vilkårlig valgt i stedet for de nye, for hverken personnavn eller oppgitt skyld harmonerer med opplysningene vi ellers har om Brandsnes. Riktig stedsnavn for Simen Jonsens vedkommende er Kjølle, som i papirene i lang tid også het "Grimsboe" (se Sæther: Foldalen, samt kirkeboka for Tønset). Hvor Simen Arnesen hadde sitt bygselbruk, er foreløpig ukjent.

I Folldal bygdebok, bind I, s. 159, er en "Ole Taraldson Brandsnes" med husmann og familie-medlemmer nevnt som mulig rydningsmann på Brandsnes. Dette er feil, både på grunn av kildene ellers og fordi personopplysningene her ikke stammer fra Tynset, men fra Lesja prestegjeld. Ola Taraldsen og huslyder må derfor ha bodd oppe i Kroken (Brandsnes øvre), som lå på Lesja si side av amts grensa den tid. Dette er det også et vitnemål om i skyldsettings dokumentet for Åsegarden i 1720, der en av lagrettesmennene heter "Ole Taraldsen Krogen".

Kommentarer: Som kjent var skyldsetting av jordeiendommer det samme som å fastsette hvor stor skyld eller skatteevne vedkommende bruk skulle ha. Skylda ble bestemt i forhold til antatt avkastning, og siden det i eldre tid var vondt om penger, ble den helst uttrykt i så og så mye av de lettest tilgjengelige landbruksproduktene, så som smør, fisk, huder eller skinn, som hadde bestemte verdier i forhold til hverandre. Således var 1 kalvskinn likt i verdi med 1/12 hud og kunne deles i 4 fettinger, og 1 mark (1/4 kg) smør var likt med ca. 1/3 (7/20) kalvskinn.

Ellers når det gjelder ekstraktet ovenfor: 1 skjepe var 1/8 (korn-)tønne og veide 17,37 kg. Kontribusjon betyr bidrag, avgift, skatt. Prebendere, av prebende som betyr inntekt av kirkelig jordeiendom. Item er likeledes, enn videre. Ibm. er forkortelse av ibidem som betyr sammesteds.